

Kniha V. Betinu „Výprava do říše mikróbov“: Dobrodružství kapitána Cooka v 20. století

Detskí psychologovia si nad tým, tuším, lámu hlavu a my laici, pokiaľ nám život spestrujú rodičovské starosti, to vieme z vlastného pozorovania: naše deti, zdá sa, nenadchýňajú knihy dramaticky popisujúce medziplanetárne lety v dokonalých automatizovaných raketách, ale ako kedysi nás a pred nami našich otcov vzrušujú ich verneovské líčenia ťažkostí s balónmi a vzducholodami na cestách ponad divokú Afriku a okolo zemegule. Ľudské mláďa ostáva akosi chladné pri pohľade na čudné bezvadné výtvary techniky, čo sú určené pre výpravy na Venušu alebo Jupiter, ale zato sa mu rozbúši srdce, keď mu dovoľia siahnúť si na parnú lokomotívu z konca minulého storočia.

Reakcie detí, týchto zvykom a rezignáciou nepoznačených ľudských bytostí, naznačujú, že nás naše biologické korene poriadne viažu k Zemi, a to prinajmenšom dvoma spôsobmi: Že tu na nej, a nikde inde, cítime svoj domov, svoje výhradné biologické teritórium; a že sme tak vymodelovaní evolúciou, aby sme mali potešenia zo zápasov a víťazstiev spojených s naším intímnyim kontaktom s pozemskou prírodou a so spolublíznymi a nie z blasfemického blúdenia prázdnyimi medzihviezdnyimi priestormi v perfektne odl'udštených a odprírodných kozmických vehikloch. Vidina budúcnosti ľudstva, ktoré po tom, čo plne obsadilo a exploatovalo Zem, nadšene kolonizuje vesmír, musí hľadať podporu pre svoj optimizmus skôr vo fyzike než biológii.

Z tých, čo si prirodzenú ľudskú potrebu explorácie sveta okolo seba, fascináciu neznámom a schopnosť žasnúť zachovali z detstva do dospelosti, grupovali sa dobrodruhovia všetkých kategórií: moreplavci, filozofi, umelci. Z nich sa v modernej dobe grupujú vedci. Na zemepisných mapách Zeme nieta už bielych miest a na odvážnych moreplavcov nečakajú viac neznáme tajuplné ostrovy. Kto však videl dnešné stereotaktické atlasy mozgu, nemôže netušiť, že sú to nedokonalé náčrtky nových nepreskúmaných kontinentov, predstavujúce výzvu pre nových Kolumbov a nových kapitánov Cookov.

Kniha, popularizujúce vedy, najmä tie, čo sú určené mladému čitateľovi, mali by akcentovať tento aspekt vedy, vedy ako dobrodružstva poznania. Mali by iste hovoriť aj o tom, čo sa vie, no mali by predovšetkým kultivovať v mladom človeku túžbu odhaľovať nepoznané, pestovať v ňom neústupnú a nekompromisnú lásku k pravde. Existuje hodne populárnych kníh o vede, v ktorých sa tento aspekt vedy necíti. Tie lepšie z nich ukazujú aspoň, že veda svojimi výsledkami slúži človeku; tie horšie nerobia ani to: veda v nich je chladná, odl'udštená; nie nepodobná oným superdokonalým vesmírnym raketám, ktoré priam narcisticky nepotrebujú človeka – a to môže byť aj vtedy, ak sa kniha nezaoberá kozmonautikou, ale trebárs aj psychológiou.

Vladimír Betina napísal populárnu knihu o mikrobiológii, ktorá je opačná. Nenadarmo ju nazval Výpravou do říše mikróbov. Knihu vzrušujúcu, napínavú, modernú verziu Gulliverovej cesty medzi Liliputanov. Od prvej strany je to zasvätené líčenie dobrodružstiev, s ktorými sa stretávajú tí, čo skúmajú tajuplnú krajinu mikroskopických bytostí. Dobrodružstiev konkrétnych ľudí, ľudí tápajúcich, omýlnych, no nadovšetko silno motivovaných potrebou poznávať a svojím poznaním slúžiť ľudstvu. Betina je vynikajúci svojský štylista, jeho jazyk je bohatý a vyjadrovanie plné prirovnaní a metafor. Ak v záhlaví jednej kapitoly cituje Stanlyeov antropomorfizujúci popis bunky („Každá živá bunka je mikrokozmos, v ktorom nukleová kyselina pôsobí ako diktátor – obyčajne je benevolentný, no v prípade rakoviny je sadistický despota a v prípade vírusu uzurpátor moci“), je tento citát v podstate charakteristikou celého Betinovho prístupu k materiálu, o ktorom píše. Práve

tento prístup umožňuje mu vtiahnuť čitateľa do napínavého deja knihy temer tak, akoto robia autori dobrodružných románov. Nie je náhoda, že medzi citátmi v záhlaví kapitol alternujú výroky vedcov a verše umelcov: Betinov výklad implikuje, že veda vyrastá z rovnakého základu ako umenie, z nepokoja ľudského ducha, ktorého uspokojuje harmónia, čo človek vnáša do sveta tým, že ho popisuje a kategóriách vedy alebo mení na umelecký artefakt. Preto hádam majú aj niektoré obrázky skvelej obrazovej časti knihy výtvarnú úroveň umeleckých diel a vari preto nechýba v tejto časti aj znázornenie sveta mikróbov tak, ako si ho predstavuje výtvarný umelec.

Betina historizuje. Pochopiteľne, veď bez líčenia heroických čias Leeuwenhoecka a Pasteura si výklad mikrobiológie nemožno ani predstaviť. No nezdržuje sa omieľaním prekonaných poznatkov a tak môže na malom priestore knihy (220 strán) podať skutočne adekvátny obraz modernej mikrobiológie. Jeho dokonalý popularizujúci výklad funkcie nukleových kyselín, konjugácie baktérií, princípov imunologickej obrany nemá, myslím si, obdoby v slovenskej ani českej literatúre. Pritom nezjednodušuje. Takže knihu možno s pokojným svedomím doporučiť ako úvodnú učebnicu mikrobiológie a molekulárnej biológie pre vysokoškolákov.

Často u nás počuť sťažnosti, že máme veľa vysokokvalifikovaných odborníkov, ktorí nemajú koho školiť, lebo vedeckého dorastu je pomerne málo. Betina, hoci sám je vysokoškolským učiteľom, ukazuje, ako pedagogický talent možno využiť aj iným spôsobom: vynikajúcou popularizáciou vedy. Čo veľmi potrebujeme. Lebo ak sa veda v období, ktoré nazývame vedecko-technickou revolúciou, má stať rozhodujúcim faktorom spoločenského vývoja, treba pre ňu získať najlepších z našej mladej generácie: tých, pre ktorých je explorácia neznámeho veľkolepým dobrodružstvom a analytické myslenie základnou životnou potrebou.